

AKADEMİK TARİH VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Academic Journal of History and Idea

Research Article

Received: 16.01.2026

Accepted: 15.03.2026

Tanrıverdi Aliyev*

<https://orcid.org/0009-0008-5764-089X>

Azerbaycan Edebiyatında Nazım Hikmet Fenomeni: 1920–1930 Süreli Yayınlarında Şiir ve Eleştiri**

The Nâzım Hikmet Phenomenon in Azerbaijani Literature: Poetry
and Criticism in Periodicals (1920–1930)

Öz

Bu çalışma, XX. yüzyıl Türk edebiyatının önde gelen toplumcu gerçekçi şairlerinden Nazım Hikmet'in Azerbaycan edebiyatındaki konumunu, 1920–1930 yılları arasında yayımlanan süreli yayınlardaki şiir ve eleştiri yazıları üzerinden incelemektedir. Araştırma, metinlerarasılık çözümlemesi, karşılaştırmalı edebiyat yaklaşımı ve söylem çözümlemesi yöntemleriyle yürütülmüş; Nazım Hikmet'in şiirlerinin yayımlanma süreçleri ile onun hakkında kaleme alınan eleştirel metinler birlikte değerlendirilmiştir. Çalışmanın korpusu, dönemin önemli yayın organları olan *Kommunist*, *Məcmuə* ve *İnqlab və Mədəniyyət* dergilerinde yer alan şiirler ve eleştiri yazılarından oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, Nazım Hikmet'in şiirleri ile Azerbaycanlı şairlerin eserleri dilsel, biçimsel ve tematik açılarından karşılaştırılmış; özellikle Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm ve Mikayıl Rəfilin şiirleri bu bağlamda analiz edilmiştir. Bulgular, Nazım Hikmet'in Azerbaycan edebî ortamında yalnızca bir şair olarak değil, aynı zamanda ideolojik bir temsil figürü ve serbest şiirin kurucu aktörlerinden biri olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Onun poetik ve estetik anlayışı Azerbaycanlı sosyalist şairler tarafından benimsenmiş, ancak bu etki yerel dil ve kültürel unsurlar aracılığıyla dönüştürülerek yeniden üretilmiştir. Bu karşılıklı etkileşim, süreli yayınlar aracılığıyla dolaşıma giren şiir ve eleştiri metinleri üzerinden biçimsel, tematik ve dilsel düzeylerde yeni açılımlar ortaya koymuş; böylece Nazım Hikmet'in poetik çerçevesi ile Azerbaycan şiiri arasında çok katmanlı bir ilişki kurulmuştur.

Anahtar sözcükler: Nazım Hikmet, Azerbaycan edebiyatı, süreli yayınlar, şiir, eleştiri, toplumcu gerçekçilik

Abstract

This study examines the position of Nâzım Hikmet in Azerbaijani literature through poems and critical writings published in periodicals between 1920 and 1930. While previous scholarship has addressed his influence, the role of early periodical publications in shaping his literary reception remains insufficiently explored. This article argues that Hikmet functioned not only as a poet but also as an ideological representative and a foundational figure in the development of free verse. The analysis employs an interdisciplinary framework combining intertextuality, comparative literature, and discourse analysis. The corpus consists of poems and critical texts published in major periodicals such as *Kommunist*, *Məcmuə*, and *İnqlab və*

*Graduate Student, Kocaeli University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Kocaeli, Türkiye. teldiyev@gmail.com

** Citation: Aliyev, T. (2026). Azerbaycan edebiyatında Nazım Hikmet fenomeni: 1920–1930 süreli yayınlarında şiir ve eleştiri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 13(2), 1-25. <https://doi.org/10.46868/atdd.2026.1070>

Copyright and License Statement

All publication and copyright of this article are held by the Journal of Academic History and Ideas / Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. The article is made available by the journal as open access under the terms of the Creative Commons Attribution–NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Under this license, the article may be used, reproduced, shared, adapted, and translated in any medium or format for non-commercial purposes, provided that proper scholarly attribution is given to the author(s) and the journal. The scientific, legal, and ethical responsibility for the content of the works published in the journal rests entirely with the author(s). The journal's editors and editorial board cannot be held responsible for this content. All requests concerning commercial reuse must be directed to the journal's editorial board at akademiktarihvedusunce@gmail.com.

Mədəniyyət, along with selected works by Azerbaijani poets including Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, and Mikayıl Rəfi. These materials are examined comparatively in linguistic, formal, and thematic terms. The findings indicate that Hikmet was positioned in the Azerbaijani literary sphere not only as a poet but also as an ideological figure and a key agent in the formation of free verse. His poetics were adopted and transformed by Azerbaijani socialist poets through local linguistic and cultural elements. This reciprocal interaction, mediated through periodical publications, produced new formal, thematic, and linguistic configurations, establishing a multi-layered relationship between Hikmet's poetics and Azerbaijani poetry.

Keywords: *Azerbaijani literature, criticism, Nəzım Hikmet, periodicals, poetry, socialist realism*

Giriş

1917 yılında Rusya’da Bolşeviklerin Çarlık rejimini devirmesi ve yeni bir sosyalist devlet kurmaları, dönemin birçok düşünürü tarafından farklı tepkilerle karşılanmıştır. Toplumcu gerçekçi, yani sosyalist realizm akımına yakın olan Nazım Hikmet gibi yazar ve şairler bu inkılabı desteklemiş; fikir ve düşüncelerini makaleler, romanlar ve şiirler aracılığıyla dönemin gazete ve dergilerinde yayımlamışlardır. Kaynak taraması sırasında Nazım Hikmet’in şiirlerinin Azerbaycan basınında ilk kez Qızıl Şərq, Məcmuə ve Komsomol gibi dergilerde yayımlandığı görülmektedir. Nitekim, şairin *İnkılabın Beşinci Senesi* adlı şiiri 1922 yılında Qızıl Şərq dergisinin ilk sayısında yer almıştır (Kavlak, 2007). Hikmet’in kaleme aldığı *Sosyalist Şura Cümhuriyyətləri İttifakı* ve *Altıncı Oktyabr* (Türkçesiyle *Altıncı Ekim*) şiirleri 1923’te Məcmuə dergisinde, *Komsomol* şiiri ise 1927’de aynı adlı dergide yayımlanmıştır. Ardından, Azerbaycan edebî çevresinde popülerlik kazanan Hikmet’in şiirlerinin, dönemin en önemli dergilerinden biri olan *Maarif və Mədəniyyət*’te (çeşitli yıllarda *İnqılab və Mədəniyyət* adıyla yayımlanmıştır) neşredildiği gözlemlenmektedir.

1928 yılında Nazım Hikmet, dönemin önemli şair ve eleştirmenlerinden Süleyman Rüstəm tarafından Azerbaycan’a davet edilmiş; aynı yıl Rüstəm’in editörlüğünde şairin *Güneşi İçenlerin Türküsü* adlı şiir kitabı, eski Azerbaycan yazısıyla (Arap alfabesiyle) yayımlanmıştır (Anar, 2015). Bu eser, Azerbaycan edebî çevresinde geniş bir ilgiyle karşılanmıştır. Nitekim, *Güneşi İçenlerin Türküsü*’ne kadar Azerbaycan edebiyatında serbest nazımla yazılmış, Marksist estetiğe dayalı, fütürist karakter taşıyan bir şiir kitabının yayımlanmadığı anlaşılmaktadır. Nazım Hikmet’in bu kitabı, dönemin şairlerinin yaratıcı kariyerleri ve estetik görüşleri üzerinde belirgin bir etki bırakmıştır (Abdulla, 1981). Bu tarihsel ve edebî bağlam, Nazım Hikmet’in Azerbaycan edebiyatındaki alımlanışını yalnızca bir “etki” meselesi olarak değil, aynı zamanda ideolojik ve estetik bir yeniden üretim süreci olarak değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır: Nazım Hikmet’in şiir ve düşünce dünyası Azerbaycan edebiyat ortamında hangi söylemsel stratejilerle temsil edilmiştir? Bu temsil, dönemin ideolojik ve kültürel koşulları tarafından nasıl belirlenmiştir? Metinlerarası benzerlikler hangi somut ölçütlerle tespit edilebilir ve bu benzerlikler doğrudan etki mi, paralel gelişim mi, yoksa ideolojik ortaklık mı olarak yorumlanmalıdır?

Yöntem

Çalışma, metinlerarasılık çözümlemesi, karşılaştırmalı edebiyat yaklaşımı ve söylem çözümlemesi yöntemleriyle yürütülmüştür. Bu çalışmanın korpusu, Nazım Hikmet’in 1920-1930

yılları arasında Azərbaycan basınında yayımlanan şiirleri ilə Azərbaycanlı şairlerin 1930'lu yıllarda nəşredilen şiir kitaplarından oluşmaktadır. Nazım Hikmet'in şiirleri, dönemin önemli yayın organları olan Qızıl Şərq, Məcmuə, Kommunist və İnqilab və Mədəniyyət dergilerinde yayımlanan metinler üzerinden incelenmiştir. Bu metinler, Nazım Hikmet'in Azərbaycan edebî ortamına ilk girişini, dilsel yaklaşımlarını ve sosyalist ideolojiye bağlı poetikasının nasıl karşılandığını göstermesi bakımından temel kaynak niteliğindedir. Nazım Hikmet'in etkisi altında gelişen Azərbaycanlı sosyalist şairlerin eserleri de korpusun ikinci boyutunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda özellikle Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm və Mikayıl Rəfilin 1930'lu yıllarda yayımlanan şiir kitapları incelenmiştir. Bu eserler, hem tematik hem de biçimsel açıdan Nazım Hikmet'in poetik çizgisiyle karşılaştırılmış; serbest nazımın, Marksist ve fütürist estetiğin ve söylemsel stratejilerin nasıl benimsendiği ve dönüştürüldüğü ortaya konmuştur. Dönemin edebî dergilerinde yayımlanan eleştirel yazılar da korpusun önemli bir parçasıdır. Əli Nazım'ın *Günəşi İçirik, Günəşləmirik* (1928a) başlıklı makalesi ve Süleyman Rüstəm'in *Nazım Hikmət* (1927) yazısı, şairin Azərbaycan'daki alımlanışını doğrudan belgeleyen metinler olarak değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde ortak söz varlığı ve imgeler, tematik yapı benzerliği, biçimsel paralellik, kronolojik öncelik ve söylem çözümlemesi ölçütleri esas alınmıştır. Bu yaklaşım, Nazım Hikmet'in Azərbaycan edebiyatındaki alımlanışını yalnızca bireysel etkiler üzerinden değil, aynı zamanda ideolojik söylem, poetik yapı ve karşılıklı etkileşim bağlamında analitik bir düzeye taşımaktadır.

Nazım Hikmet hakkında düşünceler

Azərbaycan edebî camiasına yenilikçi şiir tarzıyla adım atan Nazım Hikmet, dönemin yazar ve eleştirmenleri tarafından olumlu tepkilerle karşılanmış; şairin yenilikçi kimliği özellikle vurgulanmıştır (Rzaquluzadə, 1930). 1920'li yıllarda aruz ölçüsünü, klasik Türk edebiyatı geleneğini ve Arap-Fars etkili şiir anlayışını reddeden Azərbaycanlı düşünürler, bu reddedişin sonucunda serbest şiir, Fütürizm ve en önemlisi Nazım Hikmet'i örnek almaya yönelmişlerdir (Hüseynov, 1927). Bu bağlamda, dönemin önde gelen eleştirmenlerinden ve aruz uzmanı Əkrəm Cəfər'e göre Nazım Hikmet, Azərbaycan'da serbest şiirin gelişmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Cəfər, Hikmet'in poetikasının yalnızca biçimsel yenilikler getirmekle kalmadığını, aynı zamanda ideolojik bir dönüşümün de öncüsü olduğunu belirtmiştir. Böylece Nazım Hikmet, Azərbaycan edebiyatında hem estetik hem de düşünsel düzeyde yeni bir şiir anlayışının yerleşmesine katkı sağlamıştır.

“Nazım Hikmət, SSRİ-də ən çox Azərbaycanla bağlıdır. Onun yaradıcılığı (“Neftə Doğru”, “Bayramoğlu”, “Bəhri-Xəzər” və s.), ilk kitabı Günəşi İçənlərin Türküsi nüin Bakıda nəşr olunması, həmçinin estetik görüşlərinin Azərbaycan şairləri üzərində güclü və müsbət təsir buraxması bu bağlılığı sübut edən ən müəhim faktlardır. Azərbaycan şairləri Nazım Hikməti onun yaradıcılığının ilk dövrlərində, yəni 1920-ci illərdə sevmiş, izləyib örnək götürmüşlər. Demək olar ki, Azərbaycanda sərbəst şeir onun təsiri ilə yayılmışdır” (Babayev, 2016, s. 118).

Əkrəm Cəfər'in de belirttiği üzere, Nazım Hikmet dönemin edebî kadrosu üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Bu etkilerden en önemlisi, eleştirmen ve yazar Əli Nazim tarafından kaleme alınan *Günəşi İçirik, Günəşlənik* (1928a) başlıklı makaledir. Söz konusu yazı, Hikmet'in *Günəşi İçenlerin Türksü* adlı şiir kitabına dair kaleme alınmış ilk eleştirel metinlerden biri olarak kabul edilmektedir (Kavlak, 2007). Əli Nazim, makalesinde Hikmet'in şiirlerini ayrıntılı biçimde tahlil etmiş; Nazım Hikmet'in Yusuf Ziya, Faruk Nafiz ve Orhan Seyfi gibi şairler gibi hece ölçüsünde şiirler yazdığını, ancak Batı edebiyatının etkisiyle eserlerinde Fütürizm akımının estetik unsurlarını benimsediğini belirtmiştir. Bununla birlikte, Əli Nazim, Hikmet'i bütünüyle “Fütürist” olarak nitelendirmekten özellikle kaçınmıştır (Nazim, 1928a).

“Yeni ədəbiyyat sahəsində Nazım Hikmət özünü Fütürist adlandırırdı. Bu dövrdə yalnız Nazım Hikmət forma və struktural baxımdan Fütürist idi. Çünki onun yazılarında Fütürizmin bir çox ünsürləri mövcuddur. Məsələn, “Grev” şeirində olduğu kimi. Bu mərhələdə Vladimir Mayakovskinin Nazım üzərində güclü təsiri olmuşdur. Lakin Nazım yanılırdı. O, əslində Fütürist deyildi. Digər tərəfdən, Marinetti prinsiplərinin çoxu Hikmətin şeirlərində müşahidə olunsada, bu, onun tamamilə Fütürist olduğunu sübut etmir. Nazım Hikmətin son zamanlarda özü də etiraf etdiyi kimi, o Fütürist deyil, lakin onlara olduqca yaxındır. Müasir Rusiyada “Lef Qrupu”nu təşkil edənlərdən sənət və estetik baxış nöqteyi-nəzərindən uzaqdır. Bununla belə, praktik olaraq Puşkindən çox Mayakovskiyə yaxın durur. Nazım Hikmətin son sənət platforması isə “Konstruktivist-Marksist” platformadır” (Nazim, 1979, s. 89–90).

Əli Nazim'in kaleme aldığı *Günəşi İçirik, Günəşlənik* (1928a) başlıklı makaledən hareketle, Nazım Hikmet'in dönemin hece ve aruz ölçüsünü kırarak Türk edebiyatında serbest şiirin kapılarını açtığını söylemek mümkündür. Bu yaklaşım, Azərbaycan edebiyatı için de geçerlidir.

Dönemin sosyalist şairlerinden Süleyman Rüstəm'in 1927 yılında kaleme aldığı *Nazım Hikmət* adlı makalesi, *Maarif və Mədəniyyət* dergisinde eski Arap alfabeli Azərbaycan Türkçesiyle yayımlanmıştır. Söz konusu makalede Nazım Hikmet'in doğumu, yaşamı, edebî kariyerinde ilk hocasının Yahya Kemal olduğu, 1921 yılında Rusya'ya gidişi ve ideolojik bağlamda yeni bir siyasal düzene yönelişi, ayrıca kendi ülkesinde karşılaştığı güçlükler gibi hususlara yer verilmiştir. Makalenin sonunda ise Nazım Hikmet tarafından kaleme alınan şiirler dönemin okurlarına sunulmuştur (Rüstəm, 1927, s. 24).

“Aks sedanın aks sedası (Yankının yankısı)

Hey...

Hey...

Dağlarla, dalgalarla. Dağinkini dalgalarla. Dalganinkini, dağlarla.

Başladı orkestra” (Rüstəm, 1927, s. 24).

Şiirin yapısından anlaşılacağı üzere, Nazım Hikmet, Əli Nazım'ın de belirttiği gibi Fütürizm akımının estetik özelliklerine yönelmiştir. Dizelerin basamaklı biçimde düzenlenmesi ve ses tekrarlarının yoğunluğu, şiirin akustik yapısını güçlendirmiş; böylece ritmik ve çok katmanlı bir ifade ortaya çıkmıştır. Bu durum, eserin okur üzerinde güçlü bir etki oluşturmaya imkân sağlamaktadır. Ayrıca, *Maarif və Mədəniyyət* dergisinde yayımlanan bu şiirin, Azərbaycan Türkçesine çevrilmeden Türkiye Türkçesindeki özgün biçimiyle yayımlanmış olması, dönemin edebî etkileşimini doğrudan göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Dönemin önemli eleştirmenlerinden biri olan Mustafa Quliyev'e göre Azərbaycan edebiyatında bu tür bir örneğin daha önce bulunmaması, edebî çevre tarafından yenilikçi bir gelişme olarak değerlendirilmiş ve Nazım Hikmet'in şiirleri birçok şair için ilham kaynağına dönüşmüştür. Quliyev, *Yeniyyətələr* adlı makalesinde, Nazım Hikmet'in etkisi altında yazan genç şairlerden söz etmiş ve bu isimler arasında Əli Nazım'a de yer vermiştir (Quliyev, 1928).

“Nazım Hikmət Moskvada Şura tərbiyəsi alırdı. O, bir Anadolu şairi olmaqdan çox, Türk Şura şairi idi. Şübhəsiz ki, Nazım Hikmət Şərq və Türkiyə üçün bir “bomba” olacaqdır. ... Biz burada yalnız Nazım Hikmətin yaradıcılığına səthi şəkildə nəzər salacağıq. Onun haqqında ətraflı danışmaq üçün ayrıca bir məqalə yazmaq gərəkdir... Nazım Hikməti təqlid edən gənc şairlərimizdən biri olan Əli Nazım “Qara dənizi keçərkən” adlı şeirində Türkiyə burjuaziyası tərəfindən amansızcasına öldürülərək Qara dənizə atılan on beş türk kommunistindən bəhs edir” (Quliyev, 1928, s. 8).

Nazım Hikmet'e etkiler

Karşılaştırmalı edebiyatın ortaya çıkmasında farklı kültürleri gezip görme yoluyla tanıma, temel dayanaklardan biridir. İster gönüllü, ister zorunlu, isterse moda gereği olsun tüm seyahatler bereketli bir edebiyatın ortaya çıkmasını sağlar (Rousseau & Pichois, 1967/1994). Bu bağlamda 1928 yılından itibaren Nazım Hikmet'in Azərbaycan şairleriyle kurduğu temas, dönemin edebî çevresinde önemli bir etki yaratmıştır (Abbasova, 2012). Bu etkileşimin dikkat çeken yönlerinden biri de dil meselesidir. Aqşın Babayev'in *Nazım Hikmət Qalaktikası* adlı eserine dayanarak söylemek mümkündür ki, şairin şiirlerinde kullanılan dil Azərbaycan Türkçesine oldukça yakındır. Nazım Hikmet'in dili Azərbaycan Türkçesine yakın olduğundan, Azərbaycanlı okurlar onun eserlerini kendi şairlerinin eserlerini anladıkları gibi anlamış ve benimsemişlerdir (Babayev, 2016). Bu durum, Azərbaycan ve Türkiye Türkçelerinin aynı dil ailesine mensup olmalarıyla açıklanabilir. Bununla birlikte, şairin şiirleri incelendiğinde Azərbaycan Türkçesine özgü sözcükleri bilinçli biçimde kullandığı görülmektedir (Hüseynova, 2015). Bu da, Azərbaycan Türkçesinin Nazım Hikmet'in şiirsel diline doğrudan veya dolaylı biçimde etki ettiğini göstermektedir. Nazım Hikmet'in Rəsul Rza, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm ve Mikayıl Rəfilı gibi şairler ve edebiyatçılarla kurduğu temas, onun şiirsel diline tesir etmiş; şair eserlerinde Azərbaycan Türkçesinde kullanılan sözcüklerden yararlanmıştır (Anar, 2015). Çalışmanın bu bölümünde, Hikmet'in yaratıcılığında yer

alan Azerbaycan Türkçesi unsurları ve Azerbaycanlı şairlerin ona katkıları örnekler üzerinden incelenecektir.

*“Arpa çayının iki yanı
Parlayan bir bıçak gibi bölmüştür ortasından.
Arpa çayı iki düşman medeniyeti.
Bir yanda kan sızıyor işçilerin
parçalanan kafatasından
öbür yanda fahlelerin hakimiyeti.
Arpa çayı ayırmış ortasından iki düşman medeniyeti.
Bir yanda kuru bir çınar gibi toprağından
sökülen köylüler, insanın pash dişlerinde ölüm kenetlidir!
öbür yanda toprağın efendisi
fakir kentlidir”* (Hikmet, 2008, s. 2053).

Nazım Hikmet’in söz konusu şiirinde geçen “çay” kelimesi, Türkiye Türkçesinde “nehir” anlamına gelmektedir (Pauctle, n.d.). Şair, Arpa Çayı’nı Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında bir sınır çizgisi olarak konumlandırmakta; bu doğal ayrımı poetik bir anlatımla iki toplum arasındaki bölünmüşlüğü sembolize eden ince bir metafora dönüştürmektedir.

Dizelerin dilsel yapısı incelendiğinde, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında kurulan bilinçli geçişler dikkat çekmektedir. Özellikle bazı mısralarda Türkiye Türkçesindeki sözcüklerin Azerbaycan Türkçesindeki karşılıklarının tercih edilmesi, şiirin fonetik ve leksik zenginliğini artırmaktadır. Örneğin, üçüncü dizede yer alan “işçi” sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde “fəhlə” olarak karşılanmaktadır (Azleks, n.d.). Beşinci dizede ise bu sözcüğe ses bakımından benzeyen, ancak Azerbaycan Türkçesinde mevcut olmayan “fahle” kelimesi kullanılmıştır. Bu durum, Nazım Hikmet’in her iki dilin fonetik yapısını sentezleyerek yeni bir sözcük türettiğini ve böylece şiire özgün bir dilsel katman eklediğini göstermektedir. Şiirin son dizelerinde geçen “kentli” ve “köylü” sözcükleri de karşılıklı çeviri ilişkisi içinde değerlendirilmelidir. Azerbaycan Türkçesinde “köylü” anlamına gelen “kəndli” sözcüğü, Türkiye Türkçesindeki “kentli” kelimesiyle fonetik benzerlik taşımaktadır. Ancak Türkiye Türkçesinde “kentli” sözcüğü “şehirli” anlamına gelmekte olup (Türk Dil Kurumu, n.d.), Azerbaycan Türkçesindeki “kəndli” ile aynı anlamı taşımamaktadır. Bununla birlikte, Nazım Hikmet’in söz konusu şiirinde “kentli” sözcüğünün “köylü” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır (Azleks, n.d.). Nitekim şiir bütüncül olarak incelendiğinde, sosyalizmin temel sembollerinden biri olan işçi-köylü ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Şiirin son dizesinde yer alan “toprağın efendisi fakir kentlidir” ifadesi de toprağın gerçek sahibinin fakir köylü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

“Neftin cevabı
Adım adım
dolaşmadayım
neft buruklarının arasında.
Süzüyor ışıklı gözlerle yukardan beni,
bu kara, sivri ve dar
ehramlar ...
İsteriz ki, dinliyelim barışın musikisini fışkıran fontanlarında!
Tel direkli gemilerin yağlı gölgesi,
duyulursa şehirlerin üstünde hırıldayan sesi
geldi neftin cevabı dev evlerinden,
yer oynadı yerinden, -Hazırım, beli!
Neftin dili - kurvetin dili! ...” (Hikmet, 2008, s. 2083).

Nazım Hikmet’in 1927 yılında kaleme aldığı *Neftin Cevabı* şiiri, dönemin sosyo-politik ve kültürel bağlamı açısından değerlendirildiğinde yalnızca bir edebî eser olmanın ötesine geçmektedir (Kavlak, 2007). 1920’li yıllarda petrol, SSCB için hayati bir doğal kaynak olarak görülmekteydi. Bu nedenle dönemin entelektüelleri, sanatçıları ve şairleri petrolü yalnızca ekonomik bir değer olarak değil, aynı zamanda kültürel bir simge olarak ele almış; onun üzerine müzikler bestelemiş, şiirler yazmışlardır. Nazım Hikmet de bu eğilimin bir parçası olarak *Neftin Cevabı* şiirinde petrole insani özellikler atfederek kişileştirme metaforunu kullanmıştır. Ayrıca şiirinde Azerbaycan Türkçesinde yer alan bazı sözcükleri bilinçli biçimde tercih ederek hem bölgesel bir aidiyet hissi yaratmış hem de şiirin atmosferine yerel bir renk katmıştır. Şiirin neredeyse her dizesinde geçen “neft” sözcüğü, köken itibarıyla Rusçadan gelmekle birlikte Azerbaycan edebî dilinde yaygın biçimde kullanılmaktadır (Azleks, n.d.). Bununla birlikte, şiirde yer alan “neft burukları” ifadesi, Azerbaycan Türkçesindeki özgün “neft buruqları” biçiminin Nazım Hikmet tarafından Türkiye Türkçesine uyarlanmış bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Bu tür dilsel dönüşümler, şairin hem yerel ağızlara hâkimiyetini hem de şiirsel anlatımda çeşitliliğe verdiği önemi göstermektedir. Örnek dizelerde geçen “fontan” sözcüğü de Rusçadan Azerbaycan Türkçesine geçmiş bir kelimedir (Azleks, n.d.). Türkçedeki karşılığı “fıskiye” olan bu sözcük, şiirde petrolün yer altından fışkıran gücünü ve dinamizmini sembolize etmektedir. Şiirde dikkat çeken bir diğer ifade ise “duyulursa şehirlerin üstünde hırıldayan sesi” mısrasıdır. Burada geçen “hırıldayan” sözcüğü, Azerbaycan Türkçesindeki “xırıldamaq” fiilinden türetilmiş olup Türkçeye uyarlanmış bir ifadedir. Azerbaycan Türkçesinde “xırıldamaq” fiili kahkahalarla gülmek anlamına gelmektedir. Türkçede “x” harfi ve sesi bulunmadığından, şair bu fiili “hırıldamak” biçiminde yazmıştır.

Son dizelerde geçen “beli” sözcüğü ise Azerbaycan Türkçesindeki “bəli” kelimesinden türemiştir (Azleks, n.d.). Türkçede “evet” anlamına gelen bu sözcüğün (Türk Dil Kurumu, n.d.) Azerbaycan Türkçesindeki karşılığı olan “bəli”, Nazım Hikmet’in kullanımında “beli” biçimini alarak hem anlamı pekiştirmekte hem de şiirin duygusal tonunu güçlendirmektedir.

“Bahri Hazer

Ufuklardan ufuklara

Ordu ordu köpüklü mor dalgalar koşuyordu;

Hazer rüzgarlarının dilini konuşuyor balam,

konuşup koşuyordu!” (Hikmet, 2008, s. 46).

Örnek olarak sunulan dizeler, Nazım Hikmet’in kaleminden çıkan *Babri Hazer* adlı şiirdendir. Mısralar, şairin Hazar Denizi’ne duyduğu ilgiyi ve edebî duyarlılığı açık biçimde ortaya koymaktadır. Alıntılanan dizeler, söz konusu şiirin ilk bölümlerinden seçilmiştir. 1928 yılında şairin Bakü’de bulunduğu dönemde kaleme aldığı bu şiir, Azerbaycan medeniyetinin ve Hazar Denizi’nin doğasının harmanlanarak mısralara yansıtıldığı bir örnek niteliğindedir. Dizelerde Hazar Denizi’nin “Hazer” biçiminde yazılması, Azerbaycan Türkçesinin fonetik etkisini açıkça göstermektedir. Nitekim Azerbaycan Türkçesinde “Xəzər” olarak geçen bu sözcüğün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Hazar”dır. Ancak şair, her iki dilin ses yapısını bir araya getirerek “Hazer” biçimini kullanmıştır. Bu tercih, hem şiirin akustiğini destekleyen hem de dilsel bir yakınlık kuran bilinçli bir fonetik yönelim olarak değerlendirilebilir. Şiirin dördüncü mısrasında geçen “balam” kelimesi ise Azerbaycan Türkçesinden alınmış özgün bir sözcüktür (Azleks, n.d.). Türkiye Türkçesinde “çocuğum” anlamına gelen bu kelime, şiire dilsel bir sıcaklık katmakta ve şairin bölgesel dil zenginliğine olan ilgisini ortaya koymaktadır (Türk Dil Kurumu, n.d.). “Balam” ifadesi aynı zamanda şairin halk diliyle kurduğu samimi ilişkiyi ve yerel söyleyiş biçimlerine duyduğu duyarlılığı da yansıtmaktadır.

“Neftə doğru

Bu yorgun yaz uykusu!...

Bu kokuyu duyar dıymaz o, neftin çıktığı yere koşuyor.

‘... Kanat takmak kabil olsaydı saatlere!...’

Neft saltanatı onun bütün tasvirlerine malik olur:

‘Yağlı paltarlı, kara gözlü işçilerle öpüşüp,

Bakü’nün mukaddes toprağına yüz üstü düşüp,

avuçlayıp nefti siyah şarap gibi içmek istiyorum!’” (Kavlak, 2007, s. 66).

Nazım Hikmet’in Azerbaycan’a yaptığı ziyaretler, özellikle Bakü’de geçirdiği dönem, onun edebî üretiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte şair, Hazar Denizi kıyısındaki petrol kuyularında çalışan işçilerden, bölgenin doğal zenginliklerinden ve sosyal yapısından derin

biçimde etkilenmiştir. Bu etkilenme, şiirlerine hem tematik hem de dilsel düzeyde yansımış; *Nefte Doğru* adlı şiir, söz konusu ilhamın somutlaştığı önemli eserlerden biri olmuştur. Şiir, yalnızca Bakü'deki petrol işçilerine duyulan hayranlığın bir ifadesi değil, aynı zamanda işçi sınıfının emeğini, üretim sürecini ve halkın kolektif gücünü yücelten ideolojik bir anlatıdır. “Nefte Doğru” ifadesi, yüzeyde fiziksel bir yönelişi çağırırsa da, derinlemesine incelendiğinde sosyalist ideolojinin temel ilkelerine yakınlığı simgeler: emeğe, üretime ve halkın öz gücüne doğru bir yürüyüş. Şiirin dilsel yapısı da dikkat çekicidir. Nazım Hikmet, eserlerinde Azerbaycan Türkçesinden bazı sözcükleri bilinçli biçimde kullanarak hem yerel halkla kurduğu bağı vurgulamış hem de şiire fonetik ve kültürel bir derinlik kazandırmıştır. Örneğin, şiirin ilgili mısralarında geçen “paltar” sözcüğü, Azerbaycan Türkçesinin etkisiyle şiire dâhil edilmiştir (Azleks, n.d.). Türkiye Türkçesinde bu sözcüğün karşılığı “elbise” veya “kıyafet”tir (Türk Dil Kurumu, n.d.). Bu tür dilsel tercihler, şairin Azerbaycan edebî çevresiyle kurduğu yakınlığı ve şiirsel dilindeki çok katmanlı yapıyı ortaya koymaktadır.

“Bayramoğlu

Baki.

Gece saat iki sularında ...

Karaşehrîn kara damlarında

yatanlar görüyor kanlı renklerin

neşçini uykularında ..

Yıldızların altında kara nef

buruğları hışırıyor ...” (Hikmet, 2008, s. 215).

Nazım Hikmet’in şiirlerinde işçi sınıfına duyduğu yakınlık ve emek eksenli ideolojik duruş sıkça vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, örnek olarak sunulan dizeler, şairin doğrudan işçi arkadaşlarından biri olan Bayramoğlu’na hitaben kaleme aldığı mısralar olarak değerlendirilebilir. Orijinal şiir incelendiğinde, Nazım Hikmet’in Bayramoğlu gibi emekçi bireylerle doğrudan temas kurduğu, onların yaşamlarına tanıklık ettiği ve bu ilişkileri şiirsel bir forma dönüştürdüğü açıkça hissedilmektedir.

Şiirde geçen “Baki” sözcüğü, Bakü şehrinin adının Nazım Hikmet tarafından Türkçeye uyarlanmış biçimidir. Ancak dikkatle incelendiğinde, Azerbaycan Türkçesinde “Baki” şeklinde bir kullanım bulunmamaktadır; doğru biçim “Bakı”dır. Bir diğer dikkat çekici dilsel unsur ise “buruğları” sözcüğüdür. Bu kelime, Azerbaycan Türkçesine özgü bir ifade olup petrol kuyularında kullanılan teknik bir terimi temsil eder. Türkiye Türkçesinin fonetik yapısına uyarlanmış hâli “burukları” olmalıdır. Azerbaycan Türkçesindeki “ğ” ünsüzünün fonetik değeri ile Türkiye Türkçesindeki kullanımı arasında fark bulunmasına rağmen, Nazım Hikmet bu kelimeyi doğrudan Azerbaycan Türkçesindeki biçimine yakın bir söyleyişle kullanmayı tercih etmiştir. Bu tercih, şairin yerel dile ve kültüre duyduğu ilgiyi yansıtmakta, aynı zamanda şiirin geçtiği coğrafyaya özgü

atmosferi koruma çabasını göstermektedir. Şiirdeki “hışıldıyor” sözcüğü de Azerbaycan Türkçesindeki “xışıldayır” fiilinden türetilmiştir. Türkiye Türkçesinde “x” harfi bulunmadığından, şair bu fiili “hışıldıyor” biçiminde kaleme almıştır. Sonuç olarak, yapılan kaynak taraması Nazım Hikmet’in kaleme aldığı şiirlerde aşağıdaki sözcüklerin öne çıktığını göstermektedir.

Nazım Hikmet şiirinde kullanılmış Azerbaycan Türkçesine uyarlanmış sözcükler

Şiirdeki sözcükler	Azerbaycan Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Çay	Çay	Nehir
Fahle	Fəhlə	İşçi
Kentli	Kəndli	Köylü
Neft	Neft	Petrol
Buruğları (Burukları)	Buruqları	Sondajları
Beli	Bəli	Evet
Hazer	Xəzər	Hazar
Balam	Balam	Çocuğum
Fontan	Fontan	Fıskiye
Paltar	Paltar	Elbise, kıyafet
Hışıldıyor	Xışıldayır	-
Baki	Bakı	Bakü

Genel olarak ifade etmek gerekirse, Nazım Hikmet’in edebî gelişim süreci incelendiğinde, Azerbaycan Türkçesinden ve Azerbaycan edebî çevresinden etkilendiği açıkça görülmektedir. Bu etkileşimin en somut örnekleri dilsel düzeyde ortaya çıkmaktadır. Hikmet’in Azerbaycan edebiyatına duyduğu ilgi, onun çağdaşı olan önemli Azerbaycanlı şair ve eleştirmenlerle kurduğu entelektüel ilişkiler aracılığıyla daha da pekişmiştir. Özellikle Rəsul Rza, Mikayıl Rəfilı, Süleyman Rüstəm ve Əkrəm Cəfər gibi dönemin önde gelen edebî figürleriyle kurduğu etkileşimler (Babayev, 2016), aynı zamanda yerel halkla, özellikle köylüler ve Bayramoğlu gibi işçilerle gerçekleştirdiği doğrudan temaslar, şairin şiirsel dilini ve ifade tarzını derinleştirmiştir (Kavlak, 2007). Azerbaycan edebî çevresi tarafından Nazım Hikmet’e yalnızca dilsel değil, aynı zamanda düşünsel ve ilham verici katkılar sağlandığı görülmektedir. Bu bağlamda, Hikmet’in Azerbaycanlı şairlerin eserlerini okuduğu ve onlardan ilham aldığı anlaşılmaktadır (Yusifli, 2015). Örneğin, *Literaturaya Gazeta*’da Nazım Hikmet, Rəsul Rza’nın şiirlerini okuduğunu ve beğenisini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Şiir ile, hakiki şiir ile şarap arasında her nedense bir benzerlik var. Şöyle ki, şarap ne kadar az olsa, bir o kadar tatlı, ne kadar çok saklanmışsa, bir o kadar etkili olur. Bu cihet tamamıyla Azeri şairi Resul Rıza’nın şiirlerine de aittir. Resul Rıza’nın 1958 yılında Goslitizdat tarafından yayımlanan şiirler kitabını okuyorum.

Kitapta 1931'de yazılmış şiirler de var. Mesela, Bolşevik Yazı gibi. Bu zamana dek aynı şiirler kendi etki gücünü korumaktadır" (Kavlak, 2007, s. 335).

Rəsul Rza ilə paralel olarak Nazım Hikmet, çağdaşlarından Əli Kərim, Süleyman Rüstəm və Mikayıl Rəfilin şiirlerini de ilgiyle okumuştur (Anar, 2015). Bu bağlamda, şairin yalnızca halktan değil, aynı zamanda yakın çevresindeki şairlerden de ilham aldığını belirtmek gerekir. Örneğin, Nazım Hikmet'in 26 Ağustos 1960 tarihinde kaleme aldığı şiirinde şu dizeler yer almaktadır:

*"Seviyorum seni ekmeği tuzla banıp yer gibi,
geceleyin ateşler içinde uyanarak,
ağzımı dayayıp musluğa su içer gibi"* (Hikmet, 2008, s. 1735).

Bu dizelerde teşbihlerin tekrar edilişi, analogi yaratması ve redif işlevi dikkat çekmektedir. Bu dizelerin benzerini, kronolojik olarak Nazım Hikmet'ten önce, Əli Kərim'in 1957 yılında yazdığı *İki Sevgi* adlı şiirinde görmek mümkündür:

*"Mənsə səni sevirəm
Susuzluğun od vurub köz kimi yandırdığı
dodaq su sevən kimi.
O isə səni sevir,
rahatca bardaş qurub,
Kabab üstədən sərən su pis olmaz deyən kimi"* (Kərim, 2004, s. 157).

Əli Kərim tarafından kaleme alınan şiirde de Nazım Hikmet'in şiirlerinde görülen, teşbihin redif işlevi kazanması ve analogi yaratması gibi hususlar ön plandadır. Ancak yapılan kaynak taraması, her iki şiirden önce Rəsul Rza'nın 1939 yılında Nigar Rəfibəyli'ye ithaf ettiği *İlqar* başlıklı aşk şiirinde bu özelliklerin dizelerde açık biçimde ortaya konulduğunu göstermektedir:

*"Sevdim səni həyatı sevən kimi.
Sevdim səni:
tarlada sıx sünbül kimi,
düşmənin nizələrini yaran,
qanlı cəbhələrdən yaralı dostunu çıxaran
vəfalı bir atı sevən kimi,
Sevdim səni həyatı sevən kimi.
Sevdim səni"* (Rza, 2010, s. 134).

Genel olarak üç şairin şiirleri incelendiğinde, toplumcu şiir anlayışı çerçevesinde birbirleriyle paralel bir edebî alışveriş içinde oldukları ve entelektüel düzeyde kendi dönemlerinin medenî ve bilimsel inkılaplarına göndermeler yaptıkları görülmektedir.

“İnildər bir qız Xirosimada

Bir il...

İki il...

İllər...

Bu nə tükənməz ağdır.

O qız-

Bir həşəm sevincli,

Topdağutmaz qranit kədərli,

Söndürülməz alov qəzəbli

Ananın

Gözlərinin qarasıdır, ağdır” (Kərim, 2004, s. 124).

Karşılaştırmalı edebiyat genelde edebiyat ürünleri üzerinde yoğunlaşmasına rağmen, zaman zaman felsefe, din, psikoloji, sosyoloji, tarih ve diğer bilimlere de dokunur. Dolayısıyla edebiyat ve diğer disiplin dalları arasındaki benzerlikler de etki ve analoji çalışmaları arasına girer (Aydın, 2008, s. 79). Bu doğrultuda, Əli Kərim’in kaleme aldığı *Xirosimada Məktəbsiz Uşaq* adlı şiir ile Nazım Hikmet’in *Bir Kız Vardı Japonya’da* adlı şiiri, konu ve göndermeler açısından dikkate değer bir yakınlık göstermektedir. Her iki şair de İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Japonya’ya atılan atom bombasını masum bir kız çocuğu figürü üzerinden sembolleştirerek ele almıştır. Kərim’in şiirinde, küçük bir kız figürü etrafında Hiroşima faciəsi, özellikle çocukların yaşamı ve eğitim hakkı bağlamında trajik bir olay olarak tasvir edilmektedir. Bu yaklaşım, savaşın yalnızca fiziksel yıkımını değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal değerler üzerindeki derin etkilerini de görünür kılmaktadır.

“Bir kız vardı Japonyada

ufacık, tefecik bir kız,

Bir bulut vardı dünyada

işi: öldürmekti yalnız.

Bu bulut bu kızcağızın

öldürdü nineciğini,

külünü göğə savurdu,

sonra, yine apansızın

gelip babasını vurdu,

sonra da kızın kendisini” (Hikmet, 2008, s. 1836).

Hikmet’in kaleme aldığı bu şiirde, Əli Kərim’in eserinde olduğu gibi, Japonya’ya atılan atom bombası bir kız çocuğu figürü üzerinden işlenmektedir. Şair, masum bir çocuğun ve ailesinin savaşın yıkıcı gücü karşısında nasıl yok olduğunu betimlemektedir. “Bulut” imgesi, ölümün ve

savaşın sembolü olarak kullanılmış; kızın ve ailesinin ardı ardına yok oluşu, savaşın acımasızlığını ve insan hayatını nasıl kolayca ortadan kaldırdığını göstermektedir. Bu benzerlik, her iki şairin de dönemin haksızlıklarına ve şiddetine karşı ideolojik bir tavır geliştiren entelektüel duruşlarından kaynaklanmaktadır.

Azerbaycanlı şairlerin Nazım Hikmet'e katkıları yalnızca şiir alanında değil, tiyatro yazarlığı bağlamında da kendini göstermektedir. Konunun sınırlarını aşmamak kaydıyla belirtmek gerekir ki, Səməd Vurğun ve Nazım Hikmet, klasik Şark edebiyatının temel motiflerine dayanarak *Ferhat və Şirin* adlı piyesler kaleme almışlardır. Kronolojik açıdan değerlendirildiğinde, Səməd Vurğun'un *Fərhad və Şirin* eseri 1941 yılında yazılmış, müziği Adil Məlikov tarafından bestelenmiştir. Nazım Hikmet'in *Ferhat ile Şirin* adlı eseri ise 1948 yılında kaleme alınmış ve 1961 yılında sahneye konulmuştur (Ulusoy, 2020, s. 887).

Azərbaycan şairlerine Nazım Hikmet'in etkisi

Nazım Hikmet ve Səməd Vurğun

Nazım Hikmet'in 1920'li yıllarda yazdığı şiirlerin Azərbaycan basınında yayımlanması ve 1928 yılında *Güneşi İçenlerin Türküsi* adlı şiir kitabının basılması, dönemin önemli şairleri olan Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Mikayıl Rəfilı ve Süleyman Rüstəm'in yaratıcılığına büyük katkı sağlamış ve onlara ilham kaynağı olmuştur (Kavlak, 2007). Bu katkıların en belirgin unsurları yapısalılık, vezin ve dil meselesidir. Nitekim, daha önce de belirtildiği üzere, Hikmet'in şiirleri Azərbaycan basınında Türkiye Türkçesiyle yayımlandığından, Azerbaycanlı şairlerin eserlerine doğrudan etki ettiği gözlemlenmektedir.

Bu isimler arasında en dikkat çeken, Nazım Hikmet'in yakın dostlarından biri olan ve Azərbaycan sosyalist realist şiirinin öncülerinden sayılan Səməd Vurğun'dur. Vurğun, Hikmet ile yalnızca kalem yoldaşı değil, aynı zamanda yakın bir arkadaştı (Anar, 2015). 1957 yılında Bakü'ye yeniden ziyarette bulunan Nazım Hikmet, Səməd Vurğun'un vefat ettiğini öğrendiğinde derin bir sarsıntı yaşamış ve bu duygusal etkiyle aşağıdaki mısraları kaleme almıştır (Kavlak, 2007).

“Nihayet, şehrine gelebildim,

ama geç kaldım Samet,

Görüşemedik.

Bir ölüm boyu geç kaldım.

Ölülerin büsbütün ölmeden

resmlerine bakamam.

Sonra, gün gelecek,

senin başından geçen iş

benim de başımdan geçecek, Samet!” (Hikmet, 2008, s. 1600).

Səməd Vurğun'un vefatından sonra Nazım Hikmet, onun oğlu olan yazar Yusif Vəkilov'a "Səmədoğlu" lakabını vermiş, sonradan şair Vaqif Səmədoğlu da aynı lakabı kullanmıştır. Anar'ın *Kərəm kimi* adlı eserine dayanarak belirtmek gerekir ki, Nazım Hikmet'in Yusif Vəkilov'a "Səmədoğlu" lakabını vermesinin nedeni, onun başka bir etnik aidiyetle tanınmasından duyduğu rahatsızlıktır. Bu sebeple Hikmet, Türklerde olduğu gibi "oğlu" soyadı ekini kullanmasını tavsiye etmiştir (Anar, 2015). Buradan anlaşılacağı üzere Nazım Hikmet, yalnızca kendi çağdaşlarına değil, kendisinden sonra gelen yaratıcı kuşaklara da etki etmiştir.

Nazım Hikmet'in çağdaşı olan Səməd Vurğun'un şiirlerini okuması ve sevmesi de bilinen bir husustur (Babayev, 2016, s. 310). Her iki şairin toplumcu gerçekçi akımın teknik ve estetik yapılarına sahip olmaları onları birbirine bağlamıştır. Hatta hece ölçüsüne sadık kalan bir şair olarak bilinen Səməd Vurğun, Nazım Hikmet'in şiirlerinin etkisiyle serbest ölçüye yönelmiştir. Vurğun'un kaleme aldığı *Şairin andı* (1930) adlı eserde Nazım Hikmet'in yapısalcılık, vezin ve dilsel etkilerini görmek mümkündür. Şiirler incelendiğinde, Azerbaycan Türkçesinde bulunmayan, Türkiye Türkçesine özgü sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir. Bu etkileşimin doğrudan Nazım Hikmet'in etkisiyle ortaya çıktığı değerlendirilebilir. Elbette Azerbaycan edebiyatında Türkiye Türkçesi veya Osmanlı Türkçesinden yararlanılarak kaleme alınan eserler de mevcuttur. Ancak dikkate alınması gereken bir husus vardır: söz konusu dönemde Türkiye Türkçesindeki sözcüklerden yararlanan edebî hareket, "Füyuzatçılar" olarak bilinen milliyetçi Müslüman çevrelerdir. Bu kesim, Sovyet ideolojisine ve Marksizm akımına karşı bir tutum sergilemekteydi. Buna karşılık, "Füyuzatçılar"a zıt bir edebî hareket olan "Molla Nasreddinciler", realizme yakın, sosyalizmi destekleyen ve Azerbaycan Türkçesini öne çıkaran bir çizgideydi; aynı zamanda Osmanlı Türkçesini reddetmekteydiler (Əsədzadə, 2020). Toplumcu gerçekçi bir şair olarak Səməd Vurğun, ideolojik ve estetik açıdan bu hareketin mirasçıları arasında değerlendirilebilir. Neticede, Səməd Vurğun ve onun çevresindeki şairlerin eserlerinde görülen Türkiye Türkçesi unsurlarının, Nazım Hikmet'in etkisiyle ortaya çıktığı sonucuna varmak mümkündür. Nitekim Vurğun'un kaleme aldığı ilk serbest şiirlerden bazılarının, örneğin *Hərəkət*'in, Nazım Hikmet'e atfedilmesi de bu etkileşimin bir göstergesidir (Vurğun, 2005). Yukarıda da belirtildiği üzere, Səməd Vurğun hece ölçüsüne sadık kalan bir şairdir. Ancak Aslan Kavlak'ın da ifade ettiği gibi:

"27 yılının yarısından sonra edebiyatımız Nazım Hikmet'in etkisi altında onun manerasına, üslubuna, biçimine ve genellikle bütün sanat ve yaratıcılığına taklit şeklini alır; hece ölçüsüyle yazan şairlerimiz bile bu etkiden kurtulamamıştır" (Kavlak, 2007, s. 103).

Səməd Vurğun'un *Şairin andı* adlı şiir kitabında yer alan *Aprəl İnqlabının 10 İliyinə* başlıklı şiirde ise İstanbul şehrine dair motifler ve Türkiye Türkçesine özgü sözcükler dikkat çekmektedir. Bu durum, Vurğun'un eserlerinde Türkiye Türkçesinin etkisini ve Nazım Hikmet ile kurduğu edebî bağın dilsel düzeydeki yansımalarını göstermektedir.

“Yaz

Kurşun qələminə sarılaraq yaz

Mən heyranam o kəsə

Bildir hər kəsə

Bildir...

Görməyən gözlərinə millər salındığı gündən

Sınırsız intikam alındığı gündən

10 il keçir

10 il

Şairin

Açdığı

dil

Milyonların tər qoxuyan nəfəsidir

Yaz

Yaz ki

Bu gün İstanbul ac

Qucağında qaçqınlar meclisi var...

Onlar...

Keçmişin ləkəli görməyini

Aç kurt gibi yalamak dodağın qənimi...

Burax

Burax” (Vurğun, 1930, s. 30–31).

Şairin kaleme aldığı bu şiir serbest ölçüde yazılmış olup, Türkiye Türkçesine özgü sözcükler içermektedir. Bu durum, Nazım Hikmet’in dolaylı etkisi olarak yorumlanabilir. Dizelerin yapısı incelendiğinde, Nazım Hikmet’in ilk dönem fütürist şiirlerinde görülen merdiven tarzı basamaklı dizilişin yanı sıra, ünsüz seslerin özellikle “y” sesinin aliterasyon yoluyla şiire akustik bir ahenk kattığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Azerbaycan Türkçesinde kullanılan “ə” ünlüsünün asonans yaratarak şiirin ses düzenini zenginleştirmesi de yapısal açıdan önemli bir husustur. Şiirde Azerbaycan Türkçesinde kullanılmayan, ancak Türkiye Türkçesinde mevcut olan sözcükler de dikkat çekmektedir. Örneğin, “kurşun qələm” ifadesi Türkiye Türkçesine özgü bir birleşimdir (Türk Dil Kurumu, n.d.). Azerbaycan Türkçesinde karşılığı “sadə qələm”dir. Aynı şiirin yedinci mısrasında geçen “sınırsız intikam” ifadesi, Azerbaycan Türkçesinde “sərhədsiz intiqam” olarak karşılanmaktadır. On yedinci mısradaki yer alan “meclis” sözcüğü ise Azerbaycan Türkçesinde “ə” ünlüsüyle “məclis” biçiminde yazılmaktadır. Şiirin son dizelerinde yer alan “aç kurt gibi yalamak” ifadesi, Azerbaycan Türkçesinde rastlanmayan bir söyleyiş olup, bu tür bir benzetme daha çok

Türkiye Türkçesine mahsus bir ifade olarak değerlendirilebilir. Bununla paralel olarak, şiirin orijinal metninde yer alan “çoxlarına saçma gələn” mısrasında kullanılan “saçma” sözcüğü de Azerbaycan Türkçesinde bulunmayan, Türkiye Türkçesine özgü bir kelimedir (Türk Dil Kurumu, n.d.).

Numunede yer alan şiirin ana teması, 1920 yılının 28 Nisan’ında kurulan Azerbaycan Sosyalist Şura Cumhuriyeti’nin ve sol ideolojinin övülmesidir. Vurğun’a göre Nisan Devrimi, milyonlarca işçi ve köylünün emeği sonucunda ortaya çıkmış medenî bir inkılapdır. Bu yaklaşım, hem Nazım Hikmet’in hem de Səməd Vurğun’un temel ideolojisiyle örtüşmektedir. Nitekim Hikmet’in kaleme aldığı *İnkılabın beşinci senesi* şiiri ile Səməd Vurğun’un *Aprel İnkılabının On İlliyinə* şiiri arasında tematik ve biçim açısından benzerlikler gözlemlenmektedir.

“1

2

3

4

5

Beş kırmızı bayrak üstünde beş tane beş

Al-tı.

Hazır ol!

Basıyoruz altıya ...

Beş yıl kolay geçmedi.

Çok kere düşmanın çirkin ağzı

Sırttı karşımızda

Açlık...” (Hikmet, 1922, s. 75).

Nazım Hikmet, Sovyet devriminin beşinci yılını kutlamak amacıyla “beş kırmızı bayrak” ve “beş rakamı” imgesini kullanır. Bu bayraklar, hem devrimin beşinci yılını hem de evrensel bir anlamda beş kıtayı simgelemektedir. Şair, “1, 2, 3, 4, 5” diye mırıldanarak bu sembolü şiirine taşır. Öğrencilerin sahneyi Marks, Engels ve Lenin’in portreleriyle süslediği bir atmosferde, Hikmet bu imgelerden ilham alarak dizelerini kaleme alır (Babayev, 1976, s. 90). Şiirde rakamların kullanılmasına dair bu poetik tercih, Azerbaycan edebiyatında Səməd Vurğun’un *Aprel İnkılabının On İlliyinə* (1930) adlı şiirinde de karşımıza çıkmaktadır. Vurğun, rakamları tarihsel bir dönüm noktasını vurgulamak için kullanırken, Hikmet de aynı yöntemi Sovyet devriminin beşinci yılına dikkat çekmek amacıyla tercih etmiştir. Böylece rakamlar, yalnızca matematiksel bir değer değil, aynı zamanda ideolojik bir sembol ve tarihsel bir hafıza unsuru hâline gelmektedir. Bunun yanı sıra, Hikmet’in şiirinde geçen “Açlık” sözcüğü, halkın yaşadığı ekonomik sıkıntıları doğrudan ortaya koyar. Bu betimleme, Vurğun’un “aç kurt gibi yalamak” teşbihinde olduğu gibi, açlığın ve yoksulluğun somut bir imgeyle dile getirilmesi bakımından paralellik taşımaktadır. Ayrıca, Hikmet’in

“Beş yıl kolay geçmedi” ifadesi (Hikmet, 1922, s. 75), Sovyet halkının devrimin ilk beş yılında karşılaştığı açlık, düşman saldırıları ve çeşitli zorlukları dile getirir. Bu ifade, Vurğun’un “Sınırsız intikam alındığı gündən 10 il keçir” dizesiyle (Vurğun, 1930, s. 30–31) eşdeğer bir anlam taşır. Her iki örnekte de rakamlar, tarihsel sürekliliği ve toplumsal mücadelenin zorluklarını simgeleyen bir araç olarak işlev görmektedir.

Nazım Hikmet ve Mikayıl Rəfil

Mikayıl Rəfil, kendi döneminde Azərbaycan şiirine ve edebiyatına önemli katkılar sağlamış figürlerden biridir. Şair olmasının yanı sıra edebiyat kuramcılığıyla da ilgilenmiş ve akademik kariyerinde profesörlük derecesine kadar yükselmiştir (Ələkbərli, 1998). Bu nedenle Nazım Hikmet, onun vefatına dair kaleme aldığı şiirde şu ifadeyi kullanmıştır: “*Şair ola bilirdin, ama profesör oldun*” (Hikmet, 2008, s. 1662).

Aqşın Babayev’in *Nazım Hikmət Qalaktikası* adlı eserine dayanarak belirtmek gerekir ki, Mikayıl Rəfil, Nazım Hikmet tarafından büyük bir sevgiyle anılmış; Hikmet bu sevgisini samimi bir dille ifade etmiş ve Rəfil’in vefatına derin bir üzüntü duymuştur. Bu bağlamda, Nazım Hikmet yakın arkadaşı Rəfil’in ölümü üzerine bir ağıt kaleme almıştır (Babayev, 2016).

“Neslimin yaprak dökümü başladı,
çoğumuz, kışa giremiyeceğiz.
Deliye dondüm Rəfil, haberini alır almağ ...
Ne diyecektim ...
Aklında mı, Mikail...
Ama artık aklın yok,
burnun, ağzın, gözlerin yok,
kardeşim, bir kemik yığının
Bakü’de bir mezarlıkta” (Hikmet, 2008, s. 1661).

Mikayıl Rəfil, Nazım Hikmet’in yaratıcılığını ve sosyalist realizm akımını tanımadan önce de deneme amaçlı serbest şiirler kaleme almıştır. Ancak Hikmet’i tanıdıktan sonra onun etkisinin belirgin biçimde arttığı görülmektedir. Bu durum, dönemin eleştirmenleri olan Əli Nazim ve dilbilimci Əbdüləzəl Dəmirçizadə tarafından eleştirilmiştir. Əli Nazim, *İnqlab və Mədəniyyət* dergisinde yayımlanan *Proletar ədəbiyyatında məzmun və formaya dair* (1928b) başlıklı makalesinde, Nazım Hikmet’in tesiri altında yazan şairleri yapaylık ve dilde kaba kullanımlar üzerinden değerlendirmiştir:

“*Dildəki süniçilik və kobudluq ən çox Mikayıl Rəfilidə nəzərə dəyir. O, nə tamamilə bir azərbaycanlı, nə də tamamilə bir istanbullu kimi yazır*” (Nazim, 1928b, s. 30).

Rəfil’in şiirleri incelendiğinde, estetik yapısının belirli ölçüde Nazım Hikmet’in şiir anlayışına dayandığı görülmektedir. Dil konusunda hem Azərbaycan Türkçesi hem de Türkiye

Türkçesini harmanlayarak yeni sözcükler türetmiş, kimi zaman da Türkiye Türkçesine özgü kelimeler kullanmıştır. Ayrıca, Əli Nazım'ın de eleştirdiği üzere, dizeleri kırarak yapay bir akustik etki oluşturmaya yöneldiği gözlemlenmektedir. Örneğin, Mikayıl Rəfili tarafından kaleme alınan şiirlerde şu dizeler bu duruma örnek teşkil etmektedir:

“Gəldim

Uzak, sıcak bir eldən,

Sıcak cənub elindən

Uzak soyuk şimala

Gəldim

Bir xəstə çocuq kimi

Daşyaraq qəlbimi...” (Rəfili, 1929, s. 17).

Şiire dikkat edildiğinde, dizelerin kırılması yoluyla ritmik bir yapı oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu hususla paralel olarak, şiirde kullanılan “sıcak” kelimesi Azerbaycan Türkçesine ait değildir; Azerbaycan Türkçesindeki karşılığı “isti”dir (Azleks, n.d.). Mikayıl Rəfili, başka bir şiirinde de bu tür kullanımlara yer vermiş ve bu durum dönemin dilbilimcilerinden Əbdüləzəl Dəmirçizadə tarafından eleştirilmiştir:

“Mən cocuqđum

Ərimişdi düzlərin qarı

Mən cocuqđum

Başlamışdı Avqust sıcaqlıqları

Sifət və isimdən xarakter yaradan isimlərə cəm şəkilçisi artırılmaz. Məsələn, “qaranlıq”, “aqlıq”, “mənlik”, “istilik” kimi sözlərə cəm şəkilçisi əlavə edilərək “qaranlıqlar”, “aqlıqlar”, “mənliklər”, “istiliklər” formasında işlətmək düzgün deyildir. Lakin Mikayıl Rəfili, şeirində “qar” sözünə qafiyə yaratmaq məqsədilə bu qaydaya zidd bir istifadə etmişdir” (Dəmirçizadə, 1936, s. 3).

Dəmirçizadə'nin eleştirisi dilbilimsel bir mahiyet taşımaktadır. Bu doğrultuda, Mikayıl Rəfili'nin Türkiye Türkçesinin morfolojik yapısından etkilendiği anlaşılmaktadır. Akademik açıdan değerlendirildiğinde, Rəfili'nin Türkçenin hem fonetik hem de morfolojik yapısından Nazım Hikmet aracılığıyla etkilendiği sonucuna varılabilir. Rəfili'ye göre serbest nazımın ilk örnekleri Azerbaycan edebiyatına Nazım Hikmet aracılığıyla taşınmıştır. Ona göre Hikmet, yalnızca kafiyeyle dayalı bir şiir anlayışının ötesine geçerek serbest şiirin gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Rəfili, kaleme aldığı *Pəncərə* adlı eserinde Hüseyn Cavid ve çevresini eleştirmiş ve bu bağlamda kendi estetik yönelimini ortaya koymuştur (Rəfili, 1929). Bu doğrultuda, Rəfili ve sosyalist realist şairlerin eserlerinde görülen Türkiye Türkçesi kökenli sözcüklerin doğrudan Nazım Hikmet'in etkisiyle ortaya çıktığı değerlendirilebilir.

“İştə

Kafe-restoran

Mavi tumanlı elektrik lampası,

Divarda safsarı saat...

Tık-tırık... tık- tırık səsi

Boşkada qırmızı lentalı invalid ayağını

qızdırar...” (Rəfili, 1930, s. 34).

Dizelerin yapısında, Nazım Hikmet’in şiir anlayışının etkileri hissedilmektedir. Özellikle “Tık-tırık... tık- tırık səsi” mısrasında Fütürizm estetiğine özgü ses taklidi dikkat çekmektedir.

“trrrrum,

trrrrum,

trrrrum!

trak tiki tak!

makinalaşmak istiyorum!

beynimden, etimden, iskeletimden geliyor” (Hikmet, 2008, s. 43).

Bu estetiğin erken örneklerinden biri Nazım Hikmet’in *Makinalaşmak istiyorum* adlı şiirinde görülmektedir (Hikmet, 2008, s. 43). Genel olarak Mikayıl Rəfili’nin *Pəncərə* (1929) ve *Lirik şeirlər* (1930) adlı eserleri incelendiğinde, şairin üzerinde Nazım Hikmet’in dilsel etkisi açık biçimde gözlemlenmektedir. Şiirlerinde “nəhir”, “sandalya”, “kolay”, “kəndimi”, “eyva” gibi Türkiye Türkçesine özgü sözcüklerin ya doğrudan ya da Azərbaycan Türkçesinin fonetik yapısına uyarlanmış biçimleriyle kullanıldığı görülmektedir (Ahmadov, 2019).

Nazım Hikmet ve Süleyman Rüstəm

Azərbaycan edebiyatının önemli simalarından biri olan Süleyman Rüstəm, Nazım Hikmet’le tanışan ilk şairlerden biri olmuştur. Her iki şairin sosyalizme bağlılığı ve Leninizm’e duydukları ilgi, dönemin yazar ve okur kitlesi tarafından olumlu biçimde karşılanmış ve takdir edilmiştir. İki şair arasındaki arkadaşlık ve ideolojik yoldaşlık uzun yıllar sürmüş, birbirlerinin şiirlerini övgüyle anmışlardır (Anar, 2015). Nitekim, Süleyman Rüstəm’in yaratıcılığının 30. yılı vesilesiyle Nazım Hikmet ona bir telgraf göndererek şu ifadelerle başarı dileğinde bulunmuştur:

“Arzu ediyorum ki, Sovyet adamlarının ve büyük emekçi beşeriyetin saadeti için kendi şen nağmeni uzun iller okuyasın” (Kavlak, 2007, s. 217).

Süleyman Rüstəm ve Nazım Hikmet’in tanışması 1920’li yılların sonlarına dayanmaktadır. Hikmet’in 1928 yılında yayımlanan *Güneşi İçenlerin Türküsü* adlı şiir kitabının editörlüğünü Süleyman Rüstəm üstlenmiş, ilerleyen yıllarda da Nazım Hikmet’in çeşitli şiirlerine editörlük yapmıştır. 1959 yılında Azərneşr tarafından Nazım Hikmet’in şiirlerinin basılması gündeme geldiğinde, Hikmet eserlerinin çevrilmesi ve editlenmesi görevini özellikle Rəsul Rza ve Süleyman Rüstəm’e bırakmak

istemiştir (Kavlak, 2007). Kaynaklardan da anlaşılacağı üzere, Süleyman Rüstəm'in Nazım Hikmet'in şiirlerine vakıf olduğu, söz konusu şiirlerin estetik yapısını ve dizelerin musikisini yakından bildiği görülmektedir. Bu noktadan hareketle, Süleyman Rüstəm'in kendi şiirleri üzerinde Hikmet'in etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür (Çobanzadə, 1930). Dönemin eleştirmenlerinden Əli Nazim, *İnqlab və Mədəniyyət* dergisinde yayımlanan bir makalesinde Nazım Hikmet'in etkisiyle yazan genç şairleri eleştirmiştir. Bu şairler arasında Mikayıl Rəfilin yanı sıra Süleyman Rüstəm'in adı da geçmektedir. Bununla birlikte, Əli Nazim'in kendisinin de şiirler kaleme aldığı ve Nazım Hikmet'in estetik görüşlerinden etkilendiği bilinmektedir (Nazim, 1979).

Bu bölümde, Əli Nazim'in söz konusu makalesinde Süleyman Rüstəm'in *Bir Mayıs* şiirine yönelik eleştirileri esas alınmaktadır:

“Dildə çox ciddi bir süniçilik nəzərə dəyir. Məsələn, Süleyman Rüstəmdə ədəbi dil daha çox Azərbaycan dilinə yaxındır və ona göstərilən tələbi qarşılayır. Lakin dil məsələsində o da qeyri-müəyyən bir vəziyyətdədir. Bəzən, “Bir Mayıs” şeirində olduğu kimi, dilini süni şəkildə dəyişdirir və ifadə tərzində həddindən artıq süni görünür. Bu xüsusiyyət Müşfiqdə də mövcuddur” (Nazim, 1928b, s. 30).

Süleyman Rüstəm'in *Bir Mayıs* şiiri incelendiğinde, bunun şairin erken dönem denemelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şair, *Addımlar* (1930) kitabının ilk baskısında bu şiirini “ilk tecrübe” olarak değerlendirmiştir.

*“Bu gün qırıldı qanlı, gürlü, əsrin qan dolu vedrəsinin
Qanlı qatil əlində burjaşyanın
Hər göz gördü gözləri ilə bu axan anı
Axdı qızdı izlər buraxan qanı
Bu axan qan
Axdı qızdı izlər buraxan qanı
Bizim qanımız
Canımız
Biz bu gün sokaklarda dəniziz
Fəqət burjaşya olmaqçün dünyanın sahibi
Bu dəqiqə oturmuş öz xəyallarının üzərində
Lax yumurtadan ciyə çıxarmaq istəyən qırt toyuqlar gibi
Uzaqlarda dörd gözlə bəkləyən var
Bu treni”* (Rüstəm, 1930, s. 26).

Şiir, ideolojik ve poetik dizelerden oluşmakta olup Marksist estetik ilkelerine dayanmaktadır; ana teması sosyalist ideolojinin yüceltilmesidir. Yapısal açıdan dizelerin, Nazım Hikmet ve Mayakovski'de görülen basamaklı biçimde düzenlenmesi dikkat çekmektedir. İlk mısralarda belirli

ünsüz ve ünlülerin yoğun kullanımıyla aliterasyon ve asonans oluşturulmuş, bu da eserin dilsel düzeyde Nazım Hikmet etkisini yansıtmaktadır. Şiirin erken dönemde yazılmış olması, bu etkinin daha belirgin biçimde gözlemlenmesine imkân tanımaktadır. Əli Nazım'ın değerlendirmesine paralel olarak, şiirde dilin yer yer yapay biçimde kullanıldığı ve dizelerin bilinçli olarak parçalandığı görülmektedir (Nazım, 1928b). Bununla birlikte, şiirde Azərbaycan Türkçesinin ağırlığı hissedilmekle birlikte bazı dizelerde Türkiye Türkçesine özgü kelimeler de yer almaktadır. Örneğin “sokaklarda”, “bəkləyən (bekleyen)” ve “treni” gibi sözcükler Türkiye Türkçesine aittir ve bu durum şiirin Nazım Hikmet etkisi altında kaleme alındığını göstermektedir.

“Tren

*Trendə şeir aşığı yalnız üç arkadaşık,
Tren hərəkət etdi. Trık-trık-trık-tık.
Papiros tüstüsündən kəpemiş dumanlandı.
Ağızımızda fırlayan qələmlər kanatlandı.
Gecədir göy bürünmüş sim-siyah çadrasına.
Gündüz əhvida demiş darağına, tasına.
Uzaqdan bilirəm ki, bizə göx qıra-qıra,
Köylü daxməllərindən ulduzvari baxışlar.
Gecə bu işıqları canavar kimi udar,
Tren gedir yararaq havaların bağrını” (Rüstəm, 1930, s. 6).*

Bu şiir, Süleyman Rüstəm tarafından 1928 yılında bir yolculuk esnasında kaleme alınmıştır (Rüstəm, 1930). Dizeler hece ölçüsünde yazılmış olup, 14'lü hece yapısına yaklaşan bir ritim sergilemektedir. Şiirde Azərbaycan Türkçesine özgü olmayan bazı kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin “tren” sözcüğü Azərbaycan Türkçesinde “qatar” olarak karşılanmaktadır (Azleks, n.d.). Aynı şekilde “aşığı”, “sim-siyah” ve “darağına, tasına” gibi ifadeler Türkiye Türkçesine özgü kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. “Köylü” sözcüğü de Azərbaycan Türkçesinde “kəndli” biçiminde karşılanmaktadır.

Şiir, içerik bakımından Nazım Hikmet'in yolculuk temalı şiirleriyle benzerlik göstermektedir. Nitekim aşağıdaki dizeler bu bağlamda değerlendirilebilir:

*“Tıkırıyor trenin rayda tekerlekleri,
Devrilerek geçiyor telgraf direkleri,
Raylar bir yılan gibi sağa, sola dönüyor,
Soluyor lokomotif, vagonlar görünüyor.
Leman koymuş alnını vagonunun camına,
Bakıyor ufuklarda sünen kız akşamına!” (Hikmet, 2008, s. 1988).*

Bu dizelerde tren yolculuğunun hem fiziksel hem de psikolojik boyutu tasvir edilmektedir. Şair, trenin hareketini ve çevresel unsurları somut imgelerle betimlemekte, yolculuğun ritmini ve dinamizmini ön plana çıkarmaktadır. Her iki şiir karşılaştırıldığında, yolculuk esnasında kaleme alınmış olmaları ve trenin iç ve dış atmosferini yansıtmaları bakımından benzerlik gösterdikleri anlaşılmaktadır. Süleyman Rüstəm’de iç atmosfer “Trendə şeir aşığı yalnız üç arkadaşık” ifadesiyle aktarılırken, Hikmet’te “Leman koymuş alnını vagonunun camına” dizesiyle ifade edilmektedir. Dış atmosfer ise Rüstəm’de trenin havayı yararak ilerlemesiyle, Hikmet’te ise telgraf direklerinin geride kalışı ve rayların kıvrımıyla betimlenmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, hem dönemsel bağlam hem de eleştirel veriler ışığında Nazım Hikmet’in Süleyman Rüstəm üzerinde dilsel, biçimsel ve tematik açılardan belirgin bir etkisinin bulunduğu görülmektedir. Bu etki, özellikle Əli Nazim’in değerlendirmelerinde açık biçimde ortaya konulmaktadır (Nazim, 1928b).

Sonuç

Nazım Hikmet ve Azərbaycan edebî camiası arasındaki karşılıklı etkileşimler yalnızca dilsel düzeyle sınırlı kalmamış; ideolojik, poetik ve tematik boyutlarda da dönemin şairlerinin düşünce dünyasında belirleyici bir rol oynamıştır. 1920’li yılların başlarında Azerbaycan’da sosyalizmin ve onunla bağlantılı edebî yönelimlerin gelişmesi, Nazım Hikmet’in şiirlerinin *Maarif və Mədəniyyət* ve *Məcmuə* gibi yayın organlarında yer bulmasına ve *Güneşi İçenlerin Türküsü* adlı eserinin yayımlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu şiirlerin Azerbaycan basınında yayımlanması, Hikmet’in çağdaşları üzerinde doğrudan etkiler yaratmış; Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Əli Nazim ve Mikayıl Rəfilı gibi isimler onun şiirlerinden, fikirlerinden ve poetik yaklaşımından etkilenerek kendi edebî üretimlerini şekillendirmişlerdir.

Bu çalışma, 1920–1930 yılları arasında yayımlanan dergilerde Nazım Hikmet’in şiirleri ve onun hakkında kaleme alınan değerlendirmeler ile 1930’lu yıllarda yayımlanan Azerbaycanlı şairlerin şiir kitapları üzerinden yürütülmüştür. Bu çerçevede araştırma, Nazım Hikmet’in Azerbaycan’daki erken dönem edebî etkisiyle sınırlı tutulmuştur. İncelenen metinler, söz konusu dönemde Hikmet’in etkisi altında eser veren Səməd Vurğun, Mikayıl Rəfilı ve Süleyman Rüstəm gibi şairlerin şiirleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışma, 1920–1930 yılları arasındaki edebî gelişmeleri karşılaştırmalı yöntem ve dil temelli analiz yaklaşımıyla ele alarak, Nazım Hikmet ile Azerbaycanlı şairler arasında biçimsel, tematik, dilsel ve ideolojik düzeylerde ilişkiler ortaya koymuştur. Bu sayede, genellikle tek yönlü olarak ele alınan etki meselesi daha geniş bir çerçevede değerlendirilmiş; Türk ve Azerbaycan şiirleri arasındaki etkileşim, ideolojik bağlam, kronolojik gelişim, biçimsel özellikler ve şiirsel yapı unsurları üzerinden bütüncül biçimde incelenmiştir. Bu bağlamda, Əli Nazim ve Mustafa Quliyev gibi dönemin

düşünürlerinin dəyərləndirmələri diqqətə alınaraq təfərratla dərinləşdirilmiş; Nazım Hikmet'in yalnızca etkileyən deyil, eyni zamanda etkilənən bir şair olduğu yönü də analiz edilmişdir.

Araştırma bulguları, Azərbaycan edebiyatında serbest şiirin və fütürist estetik anlayışın gelişiminde Nazım Hikmet'in belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, Azərbaycanlı şairler üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkiler; basamaklı serbest şiir biçiminin yaygınlaşması; Türkiye Türkçesine özgü sözcüklerin kullanımı; biçimsel benzerlikler ve tematik paralellikler önemli bulgular arasında yer almaktadır. Ayrıca, Rəsul Rza və Əli Kərim gibi şairlərin bəzi şiirlərində görülen erkən nümunələrin, Nazım Hikmet ilə qurulmuş edebî etkileşim bağlamında yenidən dəyərləndiriləbileceği anlaşılmışdır. Bununla birlikdə, Nazım Hikmet'in şiirlərində Azərbaycan Türkçesine aid gündəlik dil unsurlarının istifadəsi də diqqət cəkici bir nəticə olaraq ortaya çıxmışdır.

Gelecek çalışmalarda, karşılaştırmalı incelemelerin yalnızca Türk ve Azərbaycan edebiyatlarıyla sınırlı kalmayıp Rus edebiyatı bağlamında da ele alınması, etkileşim ağının daha geniş bir kültürel perspektifle değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, Əli Nazım'ın Nazım Hikmet və fütürizm üzərinə gelişitirdiği eleştirel görüşlərin ayrıntılı biçimde incelenmesi, şairin edebî konumunun daha net biçimde ortaya konmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, araştırma korpusunun genişletilerek Azərbaycan edebiyatının sonrakı nəsəlləri üzərinə Nazım Hikmet'in etkisinin incelenmesi, literatürə yeni açılımlar kazandıracaqdır.

Kaynaklar

Abbasova, A. (2012). Nazım Hikmət Türk lirik şeirinin ustadı kimi. *Türk Dünyası Dil və Ədəbiyyat Jurnalı*, 26(33), 7–25.

Abdulla, A. (1981, January 16). 20-ci illərdə ədəbiyyatımız və Nazım Hikmət. *Ədəbiyyat və İncəsənət*, (4), 14–15.

Ahmadov, R. (2019). Azərbaycan serbest şiiri və şairləri üzərinə Nazım Hikmet etkisi. *Marmara Türkiyə Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1–14.

Anar. (2015). *Kərəm kimi*. Elm nəşriyyatı.

Aydın, K. (2008). *Karşılaştırmalı edebiyat: Günümüz postmodern bağlamında algılanışı*. Birey Yayıncılık.

Azleks. (n.d.). *Azleks çevrimiçi sözlük*. Retrieved February 15, 2026, from <https://azleks.az>

Babayev, A. (2016). *Nazım Hikmət qalaktikası*. Elm və Təhsil.

Babayev, E. (1976). *Yaşamı və yapıtlarıyla Nazım Hikmet*. Cem Yayınevi.

Çobanzadə, B. (1930). *Azəri ədəbiyyatının yeni dövrü: Nasionalizmdən internatsionalizmə*. ADETİ.

Dəmirçizadə, A. (1936, June 1). Şair və dil normaları. *Ədəbiyyat*, (13), 3–4.

Ələkbərli, N. (1998). *Mikayıl Rəfili*. AMEA Milli Münasibətlər İnstitutu.

Əsədzadə, Ş. (2020). “Molla Nəsrəddin” və “Füyuzat” ədəbi məktəbində ortaq dəyərlər və fərqli yanaşmalar. *Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı Dergisi*, (2), 170–173.

Hikmet, N. (1922). İnkılabın beşinci senesi. *Qızıl Şərq*, 1(1), 75.

Hikmet, N. (2008). *Bütün şiirler*. Yapı Kredi Yayınları.

Hüseynov, T. (1927). Türk ədəbiyyatında yenilik. *Oktyabr Alovları*, 1(1), 42–43.

Hüseynova, T. (2015). *Nazım Hikmətin şiir dilinin leksikası* [Doktora avtoreferatı]. AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Kavlak, A. (2007). *Bakü'ye gidiyorum Ay Balam*. Yapı Kredi Yayınları.

Kərim, Ə. (2004). *Seçilmiş əsərləri* (Vol. 1). Lider.

Nazim, Ə. (1928a). Günəşi içirik... Günəşlənirik. *İnqlab və Mədəniyyət*, 30(6), 6–7.

Nazim, Ə. (1928b). Proletar ədəbiyyatında məzmun və formaya dair. *İnqlab və Mədəniyyət*, 30(8), 30–31.

Nazim, Ə. (1979). *Seçilmiş əsərləri* (Vol. 1). Yazıçı.

Pauctle. (n.d.). *Pauctle çevrimiçi sözlük*. Retrieved February 15, 2026, from <https://pauctle.com/aztr/>

Quliyev, M. (1928). Yeniyetmələr. *İnqlab və Mədəniyyət*, 40(4), 8–9.

Rəfili, M. (1929). *Pəncərə*. Azərnəşr.

Rəfili, M. (1930). *Lirik şiirlər*. Azərnəşr.

Rousseau, A. M., & Pichois, C. (1994). *Karşılaştırmalı edebiyat* (M. Yazgan, Trans.). MEB Yayınları. (Original work published 1967).

Rza, R. (2010). *Seçilmiş əsərləri* (Vol. 1). Letpress.

Rzaquluzadə, M. (1930). Yeni yaradıcılıq yollarında (Gəncə gənc yazıçıları haqqında). *İnqlab və Mədəniyyət*, 77(5), 24–28.

Rüstəm, S. (1927). Nazım Hikmət. *Maarif və Mədəniyyət*, 42(7–8), 26–30.

Rüstəm, S. (1930). *Addımlar*. Azərnəşr.

Səmədoğlu, V. (2014, December 8). Nazım Hikmet ilə üç görüş. *Avangard.net*. <https://avangard.net/vaqif-semedoglu-nazim-hikmetle-uc-gorus/n>

Türk Dil Kurumu. (n.d.). *Güncel Türkçe sözlük*. Retrieved February 15, 2026, from <https://sozluk.gov.tr/>

Ulusoy, T. (2020). Samet Vurgun'un *Ferhat və Şirin* oyunu ilə Nazım Hikmet'in *Ferhat ile Şirin* oyunu üzerine mukayeseli bir inceleme. *Folklor və Edebiyat*, 26(104), 883–906.

Vurğun, S. (1930). *Şairin andı*. Azərənəşr.

Vurğun, S. (2005). *Seçilmiş əsərləri* (Vol. 1). Şərq-Qərb.

Yusifli, V. (2015, May). Nazım Hikmet'in Azərbaycan'daki etkisi. *Azərbaycan Qəzeti*. <https://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2015/may/438769.html>